

Tri možnosti liberálnej demokracie: Darby, Rorty, Toffler

Samuel Abrahám

Na konferencii Fórum 2000 organizovanej na pražskom hrade pod patronátom Václava Havla v októbri 1998 sa hovorilo o všeličom, ale hlavnou témou boli variácie na tému 'Globalizácia'. Niektorí diskutovali o ekonomických, iní o politických a ďalší zas o morálnych aspektoch globalizácie. Doteraz mi nie je jasné, čo všetko tento pojem v sebe zahrnuje a aká je jeho definícia. Možno je to s globalizáciou ako s jazzom: ak ho chcete vysvetliť, znamená to, že mu nerozumieme.

Zaujala ma kuriózna udalosť z konca minulého storočia, ktorú na tejto konferencii popísal indický politológ Ashis Nandy. Britská kráľovská akadémia pozvala múdre hlavy z celej Európy a Severnej Ameriky, aby si podebatovali o vývoji v nadchádzajúcom storočí. Spoločným menovateľom všetkých ich predpovedí, nádejí a varovaní bol fakt, že sa vo všetkom žalostne zmýlili... Dvadsiate storočie bolo príliš dynamické, aby mohli anticipovať prevratný vedecký pokrok, ktorý umožnil veľkej časti zemegule pohodlie, o akom sa aj najoptimistickejším pánom v tej dobe ani len nesnívalo. Dvadsiate storočie však predčilo očakávania aj najväčších skeptikov a pesimistov. Vraždenie, ľudské utrpenie, nenávisť a fanatizmus nie sú samozrejme výsadou nášho storočia. No vďaka tej istej technológii a vede, ktoré nám zvyšujú životnú úroveň a vďaka ktorým sme pyšní čo všetko ľudstvo dosiahlo, novovekí tyrani dokázali realizovať svoje šialené vízie v miere a rozsahu ako nikdy predtým. A to vždy v mene nejakých utopistických ideálov, ktoré majú podľa nich uskutočniť ľudstvo, národ alebo trieda, aby na veky vekov zavládol pokoj a mier. Všetky tieto vízie 20. storočia - nacizmus, komunizmus, militantný nacionalizmus či náboženský fundamentalizmus - našťastie pri pokuse o globálnu dominanciu zlyhali. Avšak príčiny ich vzniku v rôznej miere a forme pretrvávajú dodnes. Je preto dôležité poznať, pomenovať ich súčasné latentné formy a tak zabrániť ich znovuoživeniu v budúcnosti.

Na konci tohto storočia svojich rivalov dosť prekvapujúco prevýšila ideológia najmenej utopistická a zdanlivo zraniteľná a nestabilná - liberálna demokracia. Zraniteľná, pretože jej súčasť tvorí trvalý rozpor: občianska a politická rovnosť versus ekonomická nerovnosť občanov. Tento vzťah musí byť zachovaný - odstránenie jedného alebo druhého mení liberálnu demokraciu na autoritatívny alebo totalit-

ný režim. Ľavicové a pravicové verzie liberálnej demokracie sa snažia inými spôsobmi riešiť alebo umierniť dopad tohto rozporu. Liberálna demokracia je zároveň nestabilná, pretože väčšina jej zástancov sa zdráha tvrdiť, že ako politický systém je čím-si daným a nevyhnutným, čo sa zakladá na absolútnych pravdách, ako to tvrdia zástancovia konkurenčných ideológií. Neponúka utópiu, ale je to jednoducho najpriateľnejšia forma vlády, pretože jej „ideály“ - rovnoprávnosť, občianska sloboda, ľudské práva - nie sú ciele, ale predpoklady jej existencie.

Keďže základný pilier liberálnej demokracie je tolerancia akéhokoľvek názoru, značné otrasy zažíva aj z vlastných radov. Paradoxne, zaznávajú ju niektorí západní intelektuáli, pretože jej cieľom nie je ideálna, prosperujúca spoločnosť a absolútna spravodlivosť, ale „len“ spravodlivosť a prosperita v rámci možností a okolností. Najnebezpečnejší sú relativisti, ktorí považujú liberálnu demokraciu za rovnocennú ktorejkoľvek inej ideológii, či už je to fašizmus alebo komunizmus. Takýto nihilistický postoj nie je nič cudzie - je to rovnaký produkt liberálneho myslenia ako napr. občianske práva, osobná sloboda, či nedotknuteľnosť súkromného majetku. Je to nevyhnutná cena tolerancie otvorenej spoločnosti.

Slovensko v októbri 1998 len tak-tak uniklo z pasce jednej zvrhlej vízie 20. storočia a vybralo sa budovať občiansku spoločnosť práve pomocou liberálnej demokracie. Je to zložitá cesta a preto je dôležité diskutovať a premýšľať o sirénach známych i neznámych, ktoré nepochybne budú našu spoločnosť na tejto ceste sprevádzať a lákať. A nielen nás, ale celý demokratický svet. Odporcovia otvorenej spoločnosti radi využívajú všetky prostriedky liberálnej demokracie, aby toto zriadenie podkopali.

V tomto čísle predstavujeme troch autorov, ktorých myšlienky čo-to vypovedajú o dnešnom stave liberálnej demokracie. Hoci všetci traja sú zástancami liberálnej demokracie, prezentujú tri aspekty, tri rozdielne cesty vývoja v nadchádzajúcom storočí.

Americký filozof Richard Rorty vychádza z tradície, ktorá je pre stredoeurópana ťažko pochopiteľná. Ako píše Rorty v autobiografickom článku *Trockij a divé orchidey*, budovateľ Červenej Armády Lev Trockij bol preňho v mladosti idol, rovnako ako pre mnohých iných amerických ľavicových intelektuálov v tridsiatych a štyridsiatych rokoch. Ich koketovanie

s marxizmom nebolo snahou o nastolenie boľševizmu v Amerike, ale skôr pokusom o zmiernenie napätia v rámci liberalizmu, o ktorom sme rozprávali. Vytriezvenie z boľševizmu po Stalinovej smrti a hlavne po invázii Československa v roku 1968 viedlo mnohých amerických ľavičiarov k strate ideálov a zmene postoja. Buď sa pridali alebo dokonca sami vytvárali rôzne radikálne izmy ako napr. postmodernizmus, radikálny feminizmus či environmentalizmus. Iní (ako Toffler) zasa vsadili na výdobytky vedy a techniky ako riešenie problémov, ktoré komunisti v Moskve a ich satelitoch neboli schopní vyriešiť. Mnohí prepadli rezignácii a pesimizmu a budúcnosť vidia ako prehraný boj.

Rorty irituje svojimi postojmi nielen konzervatívcov a pravičiarov, ale aj všetkých týchto „sklamáných idealistov“, pretože hoci tiež zavrhol marxizmus, nenaskočil na iný radikálny *izmus*. Marxistická ideológia nerieši zásadný problém liberálnej demokracie, to však neznamená, že sa nemáme snažiť odstrániť problémy, ktoré so sebou prináša ekonomická nerovnosť. Rorty nie je idealista, avšak odmietol byť „sklamáný“. Siahol po čomsi neradikálnom, umiernenom, výsostne americkom: po pragmatizme.

Usúdil tiež, že filozofia nie je schopná riešiť problémy ľudstva a zanevrel na tých, čo neustále uvažujú o nejakej tajomnej metafyzickej sile, ktorá je kľúčom k ľudskému šťastiu. Nezavrhol filozofiu ako takú, len ju nepokladá za nič výnimočné. Metafyzika je skvelý výplod ľudského ducha, v žiadnom prípade však nepredstavuje rámec, v ktorom možno riešiť problémy dnešnej doby. Ani liberálna demokracia pre Rortyho nie je nič posvätné a Bohom dané, ale výdobytok ľudského rozumu snažiaci sa o politický systém, ktorý zaručuje toleranciu a slobodu človeka. To, že sa slobodmilovný človek o takýto systém snaží, alebo chce v takomto systéme žiť, je prirodzené a pohnútky sú pragmatické. Pamätám sa na jeho bratislavskú prednášku v roku 1996 na konferencii o úlohe intelektuálov v spoločnosti. Namiesto variácie na tému „obdiv alebo odsúdenie intelektuálov“, začal Rorty takmer s ostychom rozprávať o neriešiteľnej situácii - kriminalite a chudobe - v černošských getách amerických miest. Zaskočil nás, ale iba dovtedy, kým nevysvetlil dôvod. Intelektuáli, tvrdil, nie sú schopní riešiť tento otrasný problém v USA a ani sa oň príliš nezaujmajú. Preto je debata o postavení intelektuálov preňho zbytočná, vysvetľoval úprimne a rozrušene Rorty.

Alvin Toffler je typický americký optimista, ktorý považuje techniku a vedu (technovedy) za vhodný nástroj na odstránenie ľudskej obmedzenosti a nevráživosti. Priznám sa, nie je to môj obľúbený autor, ale keďže jeho práce majú v našich zemepisných šírkach čitateľov, treba uviesť kontext, v ktorom pracuje a ako ho prijímajú jeho kritici v Amerike. Rovnako ako Huntington aj Toffler si myslí, že má patent na predvídanie budúcnosti. Som však presvedčený, že na rozdiel od astrológov či vizionárov, sociálny vedec nepredvída budúcnosť, ale za pomoci poznatkov z minulosti analyzuje dnešok a ponúka rôzne schodné i neschodné cesty, ktorými sa môže národ, Európa, USA alebo svet uberať.

Môžeme polemizovať o Tofflerovej originalite, avšak jeho popis rozvoja a vplyvu technovedy na naše myslenie a konanie je relevantný. Počítače otvárajú pre ľudstvo možnosti, ktoré dnes nedokážeme domyslieť. Môžeme sa dohadovať, môžeme sa oddať *science fiction*, tak ako priaznivci Jula Verna na konci 19. storočia, no dnes nikto nevie, či počítače znamenajú záchranu, alebo urýchlia zničenie ľudstva.

Tom Darby sa v druhej zo svojich troch esejí (prvá v K&K 2/98) zaoberá mysliteľmi, ktorí analyzovali a popisovali dôsledky liberalizmu: Leo Strauss, Alexandre Kojève a Carl Schmitt. Všetci traja vychádzali z diametrálne odlišných pozícií - Schmitt bol nacista, Strauss unikal ako Žid pred Hitlerom do USA a Kojève rezignoval na filozofiu a radšej pomáhal budovať štruktúry dnešnej EÚ. Každý z nich varuje pred budúcim vývojom a kritizuje liberalizmus ako nedostačujúci pri riešení problémov, do ktorých sa svet rúti. Darby ich považuje popri Heideggerovi za kľúčových mysliteľov 20. storočia, rovnako ako Hegela a Nietzscheho, ktorí najpresnejšie definovali vývoj 19. storočia. Nakoľko je pesimizmus Darbyho protagonistov varovaním, strašením alebo našim osudom, ukáže budúcnosť. V každom prípade poznanie ich myšlienok je nevyhnutné pre pochopenie dnešného vývoja a pre to, čo môžeme očakávať od storočia budúceho.

Rorty, Toffler a Darby predstavujú tri z možných alternatív budúceho vývoja liberálnej demokracie. Či je namieste skepticizmus Richarda Rortyho, optimizmus Alvina Tofflera alebo pesimizmus, ktorý popisuje Thomas Darby, ukáže čas a zatiaľ posúďte sami. Nech vám pri tom ako memento slúži spomínané stretnutie múdrych hláv na konci 19. storočia. •

